

છે સહન કરવું. જે સહન કરી શકતો નથી તે જીવી શકતો નથી. જીવતરનાં ઝેરથી આપણે ડરવાનું નથી... ગભરાવાનું નથી. આપણે તો એને હસ્તે મોઢે ગટગટાવવાનાં છે. અને ન્યાયની તુલા ઈશ્વરના હાથમાં સોંપવાની છે. આ નવલકથાનાં ગોપાળ બાપા, સત્યકામ, રોહિણી વગેરે પાત્રો જાણે કે આ જ સંદેશને પોતાના વર્તન દ્વારા પ્રતિબિંબિત કરે છે.

ગોપાળ બાપાના કેટલાક વ્યક્તિત્વ-અંશોનો પરિચય આપણને 'ગોપાળ બાપા' પ્રકરણમાં થાય છે. ગુજરાતી નવલકથા-સાહિત્યની પાત્રસૃષ્ટિમાં આગવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરનાર ગોપાળ બાપા મહાન કર્મવાદી હતા. ઈશ્વરના પરમ ભક્ત એવા એમને ઈશ્વરના પાર્શ્વે તેડવા આવે છે. પોતાને તેડવા આવેલા દેવી ફિરસ્તાને તેઓ સત્યકામ નહીં આવ્યો હોવાથી-તે આવ્યા પછી પડવાના દિવસે તેનું રોહિણી સાથે લગ્ન પતાવી બીજને દિવસે તેડવા આવવા વિનંતી કરે છે. મહાન આત્માને જ પોતાના મૃત્યુની અગાઉથી ખબર પડે... માગ્યા-દિવસે મૃત્યુ મળે એ કંઈ જેવી તેવી સિદ્ધિ ન કહેવાય ! ગોપાળ બાપા હવે પૂર્વતૈયારી આરંભે છે. સત્યકામને તાર કરવાનું પરમાણંદદાસને કહીને તેઓ સુરગવાળા પાસે જાય છે. જુવાન કાઠી સુરગવાળાની વાડી છોડાવી તેને શિખામણ આપી સન્માર્ગે લાવવા પ્રયત્ન કરે છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં કોતરો જેવા જ કઠોર, કરાલ એવા કાઠી સુરગવાળાને સાચા અર્થમાં માનવ બનાવવાનો એમનો પ્રયત્ન અનુભવવા મળે છે.

1.7.3 કૃતિ

ગોપાળ બાપા

— મનુભાઈ પંચોલી 'દર્શક'

પડવાને આઠેક દિવસની વાર હતી ત્યાં એક દિવસે પરમાણંદદાસને વાડીએથી એક જણે આવીને કહ્યું :

'બાપા તમને બોલાવે છે.'

ગોપાળ બાપા એમને કોઈ દિવસ રાત સિવાય બોલાવતા નહિ. કારણ કે એમની નીચે કોઈ ડેચુટી આ નાના સ્ટેશનમાં હતો નહિ. કાંઈક અકસ્માત થયો હશે એમ ધારીને એ ઉતાવળા-ઉતાવળા આવ્યા.

જોયું તો ઘરની પરસાળના જેર ઉપર પલાંઠી વાળીને ગોપાળ બાપા બેઠા હતા. પ્રસન્નતાથી જાણે એમનું મન ઊભરાઈ જતું હતું, ને એમના મોં ફરતું જાણે તેજોમંડળ રચાયું હતું. 'આવો દાસ !' એમને જાણે સ્વપ્નમાં બોલતા હોય તેમ આવકાર આપ્યો, 'આજ તો ગોપાલાનંદ સ્વામી પધાર્યા હતા.'

પરમાણંદદાસ ચમક્યા. એને થયું - ગોપાળ બાપા આ શું બોલી રહ્યા છે ! સ્વચ્ચ તો છે ને ? એ કાંઈ પૂછે તે પહેલાં ગોપાળ બાપાએ ઓરડા તરફ જોઈ કહ્યું : 'રોહિણી, તું પેલા માંદા વાછરડાને જોઈ આવ જોઈએ.' રોહિણી જતી હતી ત્યાં કહે : 'આજે દૂધ અહીં લાવવાનું નથી. નિશાળનાં છોકરાંઓને પાઈ દેવાનું છે.'

રોહિણી ગઈ એટલે બેસવા માટે સામેનો પાટલો ચીંધતાં કહે :

'આજે ઊઠીને નાહ્યો, ઘીનો દીવો કરી ધ્યાન કરવા બેસતો હતો ત્યાં જાણે ઘરમાં કોઈક આવ્યું. જોઈ તો બે જણા. ગેરુવા લૂગડાં, પગમાં પાવડીઓ, એક દૂલળા ને બીજા સ્થૂળકાય. બંનેના ચહેરા હસતા હતા. હસે પણ કેવું - દાસ, જાણે આપણે હમણાં ઓગળી જશું, ને શું નિર્મળતા ! શું નિર્મળતા ! મને કહે : 'તમને લેવા આવ્યા છીએ.'

'શું ?' પરમાણંદદાસ ચમક્યા.

'હું તો ઓળખું નહિ, એટલે કહે.... અમે ગોપાલાનંદ ને લાડુભટ્ટ છીએ. શ્રીજી મહારાજે તમને તેડવા અમને મોકલ્યા છે.'

'વાહ પ્રભુ ! વાહ ! દયાધન !' પરમાણંદદાસ બોલી ઊઠ્યા.

મેં કહ્યું કે : 'ભૂલ થઈ હશે, તમને પરમાણંદદાસને બોલાવવા કહ્યું હશે. અમારામાં શ્રીજી મહારાજના ભક્ત તો એ છે.' પણ એ કહે : 'તમને જ સંભારે છે. તમારા પિતામહે શ્રીજી મહારાજની બહુ સેવા કરેલી ને તમેય સૌની સેવા કરો છો.' ત્યાર પછી વિશ્વાસ બેઠો. મેં કહ્યું : 'હું તો તૈયાર જ બેઠો છું. પણ મારો છોકરો ઝરિયા ગયો છે, ને પડવે એ આવવાનો

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

છે, તો બીજને દિવસે આવજો. હું નાહીધોઈ આંહી જ બેસીશ.' 'ભલે.' કહેતાં એ તો જાણે ધોળા ધુમાડામાં ભળી ગયા. ઘડીક એ ઊભા હતા ત્યાં લાલ કુંકુનાં પગલાં દેખાણાં. મારી આંખે જાણે બાવાં બાઝતાં હોય તેમ લાગ્યું. ને પછી તો પગલાં પણ અદૃશ્ય થઈ ગયાં. તરત તમને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું. હવે શું સમજું, કહો ?

પરમાણંદદાસ, માથું નમાવી ગદ્ગદ કંઠે કહે : 'બાપા, તમે મહાભાગ્યશાળી છો.' પછી આંખનાં હર્ષાશ્રુ લૂછતાં કહે : 'તમે લૂલાંપાંગળાંનું કાંઈ ઓછું કર્યું છે ? આ હળાહળ કળિયુગમાં ખડ્ગરિપુઓની કેદમાંથી ઘડીકે કોણ છૂટી શકે છે ?' પછી વળી આંસુ સારવા માંડ્યાં, તેને પરાણે રોકી કહે : 'તમે તો જશો પણ આહીં અમારું કોણ ?'

'અરે દાસ, આંહી ને ત્યાં વળી શું ? 'રામ રાખે તેમ રહીએ' એમ કાલે જ ગાતા હતા ને !'

'પણ રામ પાસે રહેવાનો હુલાસ તો જુદો જ છે !'

'પણ તમને બોલાવ્યા હતા તે તો બીજા સારુ. તમે ઝરિયા એક અરજન્ટ તાર કરી નાખો - સત્યકામને કે એ તરત જ આવે. હવે સાત દિવસ રહ્યા. નરસિંહ મહેતો સાથો પડ્યો.'

'શું ?'

'એણે દોઢ મહિના પહેલાં કહેલું કે બાપા, તમને બે મહિના પછી અમે નહિ ભાળીએ.'

'પણ આમનાં લગનનું શું ?'

'એટલે જ તાર કરું છું. પડવે એ કરાવીને જ બીજે જવું છે. હું તો છેલ્લી ઘડી સુધી -' પછી જાણે અજુગતું બોલાયું હોય તેમ અટકી ગયા ને હાથ જોડીને કહે, 'હું કોણ ! તારી જ ઇચ્છા પૂરી થાઓ નાથ ! અમારો અધિકાર તો પ્રયત્ન કરી તારી ઇચ્છાને જ સર્વોપરી ગણવાનો ! પણ તમે હવે ઊઠો, ઝટ તાર રવાના કરો. મારેય રોહિણીને જરાક તૈયાર કરવી પડશે, નહિતર એ ઢીલી પડી જશે.'

પરમાણંદદાસ ઊઠ્યા.

પણ સત્યકામ વખતસર પડવેએ ન પહોંચી શક્યો. તે સાંજે ગોપાળ બાપાને ઝીણો તાવ આવ્યો, પણ એમણે સૂવાની ના પાડી. બેઠાંબેઠાં ભાગવત વાંચ્યા કર્યું. દી આયમવાને થોડી વાર હતી ત્યાં થોડાંક કાગળિયાં લઈને ગામ તરફ નીકળ્યા. નરસિંહ મહેતો હાંટમાં બેઠાંબેઠાં ગિરધરકૃત રામાયણ વાંચતા હતા એમણે બૂમ મારી :

'બે ઘડી પોરો ખાતા જાઓ.'

'આ સુરગને ત્યાં જઈ આવું.'

સુરગ ડેલીમાં બેઠોબેઠો નાડી ગૂંથતો હતો તે ગોપાળ બાપાને જોઈ એકદમ ઊભો થયો.

'અહોહો ! મારું આંગણું આજ પાવન થયું !'

'બેસ, બેસ, એવી ભાટાઈ કાઠીથી ન થાય. કાઠી તો એક ઘા ને બે કટકા કરે.'

સુરગે હસીને કહ્યું : 'ના બાપા, તમારા આગળ કોઈ દી ખોટું ના બોલું.'

'સાચું કે' છે ?'

'ગળાના સમ.'

'ત્યારે કહે જોઈ, પરમ દિવસે રાત્રે ક્યાં ગયો' તો ?'

સુરગ થોથવાઈ ગયો - 'એમાં તમારે શું જાણવું'તું ?' પછી કહે. 'ભૂંડ ક્યાં જાય ?'

'પણ સિંહ શીદ ને ઓખર કરવા જાય ? પણ જાવા દે, સુરગ, એ વાત. આજ તો સુવાણે આવ્યો છું. કેટલાં દોર છે ?'

'એક ઘોડું ને ગાવડી રાખી છે.'

'ભેંસું ?'

'ભેંસું કાઠી નાખી.'

'શું કે'છ ? સાવ ? યાદ છે : હું આંહીં નવોસવો આવ્યો ત્યારે તારી હારે કોક વાર પહર ચારવા આવતો ને આપણે ગામગપાટા મારતા ?'

'ગામગપાટા શેના ? ગાનવારતા કે'વાય.'

'જાનગપાટા, ચાલ ! એક વાર હું વહેલો ઘર તરફ ભેંસો ઘોળીને ચાલી નીકળ્યો ત્યારે તું કહે : 'લ્યો હાલ્યા ! આમ ડોભાં ચરાતાં હશે ? ડોભાને ચરવાટાણું થ્યું ત્યારે હાંક્યાં બડિયો મારીને ઘેર દીમનાં ? ભેંસને આંગળીએ અડાડાતી હશે ! રાખ્યાં ડોભાં !'

'હા, પણ ભેંસો એની મેળે હાલે તો જ હંકાય ને ! તો જ અધમણનાં દૂધ આપે, હો બાપા !'

'પણ તેં દોર શું કામ કાઠી નાખ્યાં - તારો દોરનો પ્રેમ આટલો બધો છતાં ?'

'વરસોવરસ બસો રૂપિયાની ખોટ જાતી'તી. કપાસિયાની કેવી મોંઘવારી થઈ ગઈ છે ? એ

તો વાડી ને લીલું ઘાસ હોય તો પરવડે.’
 ‘તારી વાડી તો પોપટ સોનીના મંડાણમાં છે ને ?’
 સુરગે હસીને કહ્યું : ‘આ ઘર પણ મંડાણમાં છે.’
 બાપા ઘડીક ગંભીર થઈ ગયા. ‘સુરગ, ઓલામાંય દેણામાં હતો ને ચૂલામાંય દેણામાં : તો પછી ઓલો જ ઠીક હતો ને ?’
 સુરગ કાંઈ ન બોલ્યો.
 ‘જો સુરગ, મેં પોપટ પાસેથી તારી વાડી છોડાવી લીધી છે. આ રહ્યાં એનાં કાગળિયાં. ગામો કે ભેંસો જોતી હોય તો મારે ત્યાંથી ભેત્રણ હમણાં લઈ જા. ને ફરીથી ખેડ શરૂ કર. હું બે દિવસ પહેલાં પહર ગયો’તો. હવે હું જાતો નથી, પણ સત્યકામ નથી એટલે એક દી ગયો’ તો તે દી આપણી વાતો બહુ યાદ આવી. મને થ્યું કે તું પહર આવે તો પાછી મજા આવે.’
 સુરગે જાણે કંટાળીને કહ્યું : ‘હવે હાડ ન હાલે બાપા !’
 ‘શું કામ ન હાલે ? અત્યારે શું હાડ નથી હલાવતો ? તે દી રાત્રે ઓલ્યાં ગાડાં રોકી પૈસા લીધા તે કાંઈ પથારીમાં પડ્યાપડ્યા લીધા’તા ?’
 ‘પણ બાપા, મારે ટેવ પડી ગઈ છે - થોડોક પીવાની.’
 ‘ખોટાં કામ કરવા સારુ એ પીવો પડે છે. બુદ્ધિને બેભાન બનાવ્યા વિના આત્મા કાળું કામ કરવામાં કેમ હા ભણે ? પણ આ કામમાં એની જરૂર નહિ રહે. તે છૂટી જશે રે’તાં રે’તાં.’
 ‘પણ બાપા, પછી તમારો ઠપકો નહિ આવે ને ?’
 ‘ઠપકો ? બેઠો હઈશ ને અંતર બેજોશ તો આપીશ જ ને ? ઠપકો હું ન આપું તો કોણ આપે તને ?’
 ‘સાચી વાત છે, તમે ઠપકો આપવા જોગ છો, પણ હિંમત હવે નથી હાલતી, મન તો ઘણુંય થાય છે.’ પણ વળી સુરગ ટટાર થઈને કહે, ‘ભલે બાપા, તમેય જોજો.’ ગોપાળ બાપાએ એના હાથમાં દસ્તાવેજ મૂક્યો ને કહ્યું : ‘પોપટની પાઈએ પાઈ ચૂકવી દીધી છે, વધારે જાણવું હોય તો નરસિંહ મહેતા પાસે વંચાવી લેજે.’
 ‘તમને મારે શું વ્યાજ દેવાનું છે ?’
 ‘પહર ચારવા જવાનું !’ બાપાએ હસીને કહ્યું.
 ‘ના બાપા, વે’વારે તો તમારે લેવું જોઈએ.’
 ‘તું વે’વારમાં આવ તો ખરો, પછી લઈશ. બસ.’
 સુરગ કાંઈ ન બોલ્યો. બાપા એના ખભે હાથ મૂકીને કહે : ‘જો સુરગવાળા, ભક્તિ સાચે કે ખોટે ભાવે કરીએ તોય સાવ એળે નથી જતી. ખોટી કરતાં-કરતાં સાચી થઈ જાય છે. એના મંદિરમાં તો કાચબા ને ઉંદરડાંનેય સ્થાન છે, તો તારું સ્થાન ત્યાં ન હોય ? ગભરાતો નહિ. હોશિયાર થઈ જા. ધૂળ ખંહેરી નાખ્ય. ખરડાય છે તો સૌ - શંકર જેવા શંકર ભીલડીમાં નહોતા ખરડાયા ? ખરડાય એની શરમ નથી. આત્માને વીસરી જઈને ભૂંડાંની જેમ લહેરથી આળોટ્યા કરીએ તેમાં નીચાજોણું છે. બેઠો થઈ જા, ધૂળ ખંખેરી નાખ્ય. પૃથ્વીના જીવ છીં ત્યાં સુધી માટીમાં જીવ તો જાવાનો, પણ એમાં માથું ડુગાડી દેવાય છે કાંઈ ?’
 સુરગની આંખ ભીની થઈ ગઈ. અચાનક એ નીચો નમ્યો ને બાપાને પગે અડવા ગયો. ‘રાખ્ય રાખ્ય, મને ભોંઠપ આપ્ય મા !’ કહી બાપા બહાર નીકળી ગયા.

1.7.4 કૃતિનો સારાંશ

મનુભાઈ પંચોળી ‘દર્શક’કૃત ‘ઝેર તો પીધાં છે જાણી જાણી’ નવલકથાના પ્રથમ ભાગનો એક અંશ ‘ગોપાળ બાપા’માં મળે છે. આ અંશમાં નવલકથાના એક ચિરંજીવ પાત્ર ગોપાળ બાપાના વ્યક્તિત્વની છબી ઊપસી આવી છે. પડવાને આઠેક દિવસની વાર હતી ત્યાં એક દિવસ ગોપાળ બાપાએ પરમાણંદદાસને બોલાવવા માણસ મોકલ્યો. ગોપાળદાસે પરમાણંદદાસને પોતાને થયેલા એક દિવ્ય અનુભવની વાત કરી. પોતાને તેડવા માટે ગોપાલાનંદ સ્વામી અને લાડુભટ્ટ આવ્યા હતા એમ કહ્યું. હજુ સત્યકામ આવ્યો ન હતો તેથી અને તે પડવાને દિવસે આવી જવાનો હતો તેથી પોતાને તેડવા આવેલા ગોપાલાનંદ સ્વામીને બીજને દિવસે તેડવા આવવાનું કહ્યું. આટલી વાત થયા પછી બંને દેવાંશી વ્યક્તિઓ ધુમાડામાં ભળી ગઈ અને કંકુનાં પગલાં રહી ગયાં. પોતાને થયેલા આ અનુભવને